

Bednaříková, Jarmila; Melounová, Markéta

Západořímská říše po rozdělení státu

In: Bednaříková, Jarmila; Melounová, Markéta. *Římské císařství II. Dominát*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 85-90

ISBN 978-80-210-6955-8; ISBN 978-80-210-6958-9 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131240>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IV. ZÁPADOŘÍMSKÁ ŘÍŠE PO ROZDĚLENÍ STÁTU

Od roku 395 se východní a západní část římské říše vyvíjely odděleně. Nešlo však o vývoj zcela odlišný, mnohé problémy i způsoby řešení situací se dají porovnat. Stále se také alespoň do jisté míry udržovalo vědomí říšské jednoty.

Vláda mladšího z Theodosiových synů císaře **Honorio** (395–423), stejně tak jako dlouhé panování jeho nástupce, Theodosiova vnuka Valentiniana III. (425–455), byly silně poznamenány **vrcholícím stěhováním národů**. **Honorioův** dvůr, jenž r. 402 natrvalo přesídlil do **Ravenny**²⁷⁹ a na němž měl do r. 408 významné postavní *magister militum* **Stilicho**, napůl Vandal a napůl Říman, se snažil o co nejlepší spolupráci s důležitými „barbary“ této doby, **Vizigóty a Huny**. Smlouva s Vizigóty byla r. 405 upevněna vzájemnou výměnou rukojmí a zcela podobně tomu bylo i při uzavření nové smlouvy s Huny (r. 408). V obou případech byl jedním z rukojmí syn magistra militum Gaudentia Aëtius, pocházející z provincie Moesie, který tak navázal blízké kontakty s nejdůležitějšími mezinárodními partnery římského Západu. Říše se snažila o **politiku udržování rovnováhy v „barbarském“ světě**, o to, aby se „barbaři“ co nejvíce oslabovali vzájemnými boji. Navzdory všem Honoriovým a Stilichonovým opatřením však stejně došlo ke **třem pustošivým vpádům do samotné Itálie** – dvakrát šlo o Alarichovy Vizigóty, jednou o invazi Ostrogóta Radagaisa. Stilicho padl r. 408 za oběť antibarbarské reakci.

Úspěchem vlády bylo **usídlení vizigótských foederátů** v jižní Gallii, o kterém píšeme v předchozích kapitolách. Měli tu bránit říši proti „barbarům“, pronikajícím do Gallie ze severu, i těm, kteří se usídlili v Hispánii. Velkou zásluhu na jejich usazení v jihogallských provinciích měl Honorioův další významný a značně samostatně jednající vojevůdce **Constantius**. Severní hranicí gótských sídel byla řeka Loira, která se stávala **novou obrannou linií říše**, protože rýnskou hranici se už jen málokdy dařilo účinně bránit.

Honoriova doba nebyla prosta ani **uzurpací**, z nichž nejzávažnější bylo uchvácení moci **Constantinem III.** v Británii r. 407. S ním se totiž zdejší vojáci přesunuli do Gallie, což byl pro římskou **Británii** počátek konce. V Gallii si Constantinus III. počínal úspěšně a ovládl i Hispánii, r. 411 jej však vojevůdce Constantius zajal. K uzurpací s vážnými důsledky došlo i v **severní Africe**, kde r. 413 povstal *comes* **Heraclianus**. V Itálii, kde se vylodil, byl sice vojsky císaře Honorio poražen, ale jeho povstání znemožnilo dodat gallským Vizigótům dohodnuté množství obilí a jejich král **Athaulf**, panovník, jenž podle historika Orosia chtěl prý dokonce ovládnout římskou říši a nahradit ji říší Gótů, pozvedl na trůn opět někdejšího Alarichova spolupracovníka Prisca Attala. I Athaulfa však Constantius porazil. V r. 421 Honorius tohoto vojevůdce přibral jako spoluvládce (**Constantius III.**, který ještě téhož roku zemřel). Constantiovou manželkou byla Honoriova sestra **Galla Placidia**, která se v posledním období jeho vlády s Honoriem nepohodla a musela odejít do bezpečí na Východ.

279 Bylo to dalším znamením toho, že se římský svět stahuje do defenzívy.

Honoriova smrt zastihla Západ v situaci, kdy zde nebyl žádný dospělý dědic trůnu a nedalo se počítat s tím, že by východořímský vladař Theodosius II., jehož říše byla vystavena vpádům Hunů a Peršanů, mohl s úspěchem řešit problémy obrany Západu. Dvorští úředníci tehdy pozvedli na trůn jednoho ze svého středu, císaře **Johanna** (423–425). Jak Constantinus III., tak Johannes se dali provolat císaři kvůli záležitostem obrany určitých území. Hájení impéria jako celku se v pozdní antice stávalo stále obtížnějším.

Theodosius II. Johannovu vládu neuznal, ale nedokázal se na západořímský trůn prosadit sám, takže s Gallou Placidii a jejím synem vyslal do Itálie vojsko, které mělo dosadit malého Valentiniana. Johannes zase poslal svého tehdy ještě civilního úředníka **Aëtia** pro pomoc k Hunům.²⁸⁰ Ten jich sice přivedl s sebou údajně 60 tisíc a sám jim také velel, ale přišel pozdě, Galla Placidia dala už krátce předtím Johanna popravít. Nicméně s Aëtiem, který měl velký vliv na jedny z nejsilnějších „barbarů“ tehdejší doby, se usmířila, a tím začala jeho vojenská kariéra, která v roce 435 vyvrcholila spojením funkcí *magister utriusque militiae* a *patricius*. Často bývá označován za skutečného vládce římské říše místo císaře, nikdy se však nepokusil o uzurpaci císařské moci. Těch byla Valentinianova doba uchráněna.

Éra **Valentiniana III. a Aëtia** byla posledním obdobím západořímských vítězství. Podarilo se obnovit rýnskou hranici v Gallii, třebaže i hranice na Loiře byla nadále posilována. Římané se svými spojenci překazili v r. 451 Attilovi jeho plány na světovládu. Na území Západu byli usídleni **noví foederáti** (Burgundi, Alani, a i foederátní vztah k Hunům byl říši dlouho prospěšný), ve foederáty byli přeměněni Frankové-Saliové i část Ripuariů. Velkým problémem se ovšem stalo vandalské vylovení v severní Africe.

Ve vnitřní politice je tato doba poznamenána snahou císařovny-regentky střežit trůn pro jejího nezletilého syna, která se vyznačovala tím, že se vždy pokoušela mít proti jednomu mocnému muži říše v záloze jiného, případně je i štvát proti sobě (např. comita Africae Bonifatia proti Aëtiovi),²⁸¹ i tvrdým jednáním vůči její vlastní dceři, princezně Honorii, která pak údajně požádala o pomoc krále Attilu (bylo to před jeho tažením do Gallie).²⁸²

Dále zde pozorujeme silné snahy ozdravit **daňovou politiku**. V r. 441 vychází zákon, který měl zrušit všechna daňová privilegia i výjimky z *muner*,²⁸³ několikrát se objevují zákony, zasahující proti hrabivým vymahačům daní. Nově byla zavedena daň z obratu obchodníků (*siliquaticum*), protože příjmy státního rozpočtu byly vzhledem k nutným výdajům, hlavně na obranu, velmi nízké. Legislativa této doby je vůbec bohatá, objevuje se zde i norma, která posílila **nároky papeže**,²⁸⁴ jímž byl v té době **Lev Veliký**, na jeho primát v církvi na Západě. Valentinianovy zákony jsou obsaženy v Novellách ke Kodexu Theodosianu, do Kodexu samotného se dostala norma, kterou Valentinianus III. podepsal již jako

280 Často se uvažuje o legitimitě tohoto kroku. Hunové byli však západořímskými foederáty a Johannes se cítil být zákonným vládcem západořímské říše.

281 Prokopios považuje Aëtia a Bonifatia za „poslední Římany“.

282 Hunský král požadoval k této nevěstě údajně jako věno Galskou praefekturu (Marcell. Com. ad a. (mylně) 434; Joh. Ant. frg. 199, FHG IV, str. 613n; Priskos frg. 15n, FHG IV, str. 98n; Jord. Get. 223n).

283 Žádoucí účinek ovšem neměl.

284 Nov. Val. XVII.

sedmiletý – tzv. **citační zákon z r. 426**,²⁸⁵ který je důležitou součástí snah císařů 5. a 6. stol. uspořádat dosud platné normy římského práva. Častá je nejen v legislativě rétorika, která zdůrazňuje hodnotu svobody a občanství, a to ve spojitosti s úsilím o lepší obranu říše.

Po uklidnění zahraničně politické situace, zejména po smrti krále Attily, si mohl císař Valentinianus dovolit zakročit proti Aëtiovi, kterým se cítil být omezován, a proti němuž jej podněcovali i někteří dvorští úředníci. Sám se v září 454 podílel na jeho zavraždění.²⁸⁶ Rok nato podlehl pomstě dvou jeho „barbarských“ družiníků a na Západě opět nebyl žádný legitimní dědic trůnu.

Poslední dvacetiletí římské říše na Západě (obraz urychleného úpadku)

Po smrti vojevůdce Aëtia a vymření theodosiovské dynastie zabitím Valentiniana III. byl vývoj římské říše na Západě už jen jakýmsi epilogem k poslední době její slávy, spojené s Aëtiovými vítězstvími. Císař **Petronius Maximus** vládl jen necelé tři měsíce. Na svém útěku z Říma, který se chystal dobýt vandalský král Geiserich, byl vojáky a lidem dopaden a zabit.

Poté přišla doba vlády někdejších Aëtiových podřízených velitelů, z nichž prvním byl císař Avitus. **Eparchius Avitus** pocházel z významné galské senátorské rodiny. Již v mládí si získal přátelství galských **Vizigótů**, jejichž královský dvůr v Tolose poprvé navštívil r. 425. V roce 439 se jako *praefectus praetorio Galliarum* podílel na vyjednáváních s vizigótskými foederáty o míru uzavřeném s nimi po jejich povstání. Předpokládá se, že zde též ovlivnil výchovu jednoho ze synů Theodericha I., budoucího krále Theodericha II., který získal antické vzdělání i lásku k antické tradici. Jako soukromá osoba a přítel Gótů se Avitus podílel také na jednáních o jejich účasti na obraně Gallie za Attilova tažení r. 451.

Císař Petronius Maximus jej jmenoval do funkce *magister militum praesentalis* a opět ho využil jako vyslance k Vizigótům, aby si po svém nástupu na trůn s nimi zajistil mír. Když byl Petronius zabit, zdržoval se Avitus ještě u nich, a byli to právě **vizigótské foederáty**, kteří jej tady 9. července roku 455 **provolali císařem**.²⁸⁷ Jeho krátkou vládu ukončili již roku 456 další z Aëtiových blízkých spolupracovníků, **magistri militum** Maiorianus a Ricimer, kteří jej porazili v bitvě u Placentie. Avitova kariéra i pád jsou dobrým příkladem toho, jak i vnitropolitické události říše v těch dobách silně závisely na podpoře „barbarů“, a jak se dál vyvíjela moc nejvyšších velitelů armády na Západě směrem, který určili vojevůdci Arbogast, Stilicho, Constantius a Aëtius. Po Aëtiově zavraždění byly pak důležité události na Západě zejména v rukou „barbarů“.

Integrační procesy byly jedním ze základních a nutných trendů římských dějin. (Na jejich počátku stálo už administrativní sjednocení Itálie po spojenecké válce v letech

285 CTh. I 4, 3.

286 Marcellinus Comes (Chron. ad a. 454) komentuje jeho smrt slovy: *Cum ipso Hesperium cecidit regnum, nec hactenus valuit relevari* (s ním říše západořímská upadla a až dodnes se nedokázala pozvednout). Psal v 6. stol.

287 Nejdříve k jeho svolání došlo v jejich sídelním městě Tolose (Toulouse), teprve poté v Arelate (Arles), sídle galského praefekta praetorio.

90/ 89 př. n. l.) V době velkého stěhování národů probíhaly však tyto procesy velmi často na Římu nezávisle a proti jeho vůli.

Ricimer byl, podobně jako ve 4. stol. Frank Arbogast, ryze „barbarského“, třebaže velmi vznešeného původu. Stal se jedním z Aëtiových vyšších velitelů, ale jeho konkrétní kariéru až do r. 456 neznáme. Uvedeného roku velel jako Avitův *magister militum* výpravě proti Vandalům na Sicílii²⁸⁸ a o rok později pomohl na západořímský trůn císaři Maiorianovi. V této době byl již nejen nejvyšším velitelem západořímského vojska, ale měl i titul patricia.

Maiorianus patřil k nejvýznamnějším pozdně římským panovníkům. Od února roku 457 měl titul *magister utriusque militiae* a na konci téhož roku se na základě **Ricimerovy vůle** a provolání vojskem stal západořímským císařem. Jeho zákony jsou obsaženy v Novellách, připojených ke Kodexu Theodosianu. Nechybí v nich legislativa proti hrabivým vymahačům daní, objevuje se tu snaha obnovit fungování kurií. Jako první západořímský císař (od smrti Theodosia Velikého) Maiorianus opět **osobně velel vojsku** a r. 460 odplul na výpravu proti **Vandalům** do Afriky.

Do Itálie se však vrátil jako poražený a jeho bývalý příznivec Ricimer jej nejen sesadil, ale dal také mučit a popravit (roku 461). Maiorianus nebyl totiž ochoten být loutkou v Ricimerových rukou. V listopadu r. 461 dosadil poté tento říšský vojevůdce a patricius dalšího císaře, rodáka z italské Lucanie, **Libia Severa**.

Ricimer byl v té době faktickým vládcem **Itálie**.²⁸⁹ V jižní **Gallii** vládl **Vizigótům** velmi samostatný král Eurich, **Frankové-Saliové**, kterým panoval Chlodvíkův otec Childerich, byli etablováni v Gallii na sever od Sommy, území mezi Sommou a Loirou nezávisle ovládal Říman **Aegidius**, *magister militum*, jmenovaný císařem Avitem nebo jeho nástupcem Maiorianem, který se opíral o pokračující foederátní vztahy s Franky-Salii, v údolí Rhôny existoval **burgundský** stát. Do severní **Hispanie** pronikali **Vizigóti**, část této diecéze (Gallaecia) byla obsazena **Svéby**. V **západořímské Africe** pokračovala vláda silného **vandalského krále** Geisericha. V Pannonii byli v té době usazeni **Ostrogóti a další „barbaři“**, v horním Podunají, v Noriku a Raetii, se udržovaly už jen zbytky římských posádek. V Dalmatii se po Aëtiově smrti vzbouřil a fakticky osamostatnil *comes Dalmatiae* **Marcellinus**, Aëtiův přítel, opírající se rovněž o jednotky Hunů, který se tu úspěšně udržel až do roku 468. Britannie se stále více dostávala pod vládu **Anglů, Sasů a Jutů**.

Římský Západ byl v oné době pestrou mozaikou států a území „barbarských“ etnik či osamostatněných římských velitelů, oblastí, které jen formálně vládl císař (či jeho vrchní vojevůdce). Vandalové navíc ohrožovali i poslední výspu ještě poměrně fungující císařské moci, Itálii. V roce 464 si západořímsští poslové v Konstantinopoli stěžovali, že **Itálie neobstojí**, pokud s Vandaly nebude uzavřen mír. Ještě téhož roku nebo v r. 465 navštívil kvůli otázce bezpečí Itálie krále Geisericha posel císaře Leonta, patricius Tatianus, jeho mírové nabídky však vandalský král nepřijal. Východořímská výprava proti Geiserichovi v r. 468 skončila fiaskem.

288 Zde jejich panství, stejně tak jako na Sardinii, Korsice, Baleárách a Pithyúsách v r. 474 oficiálně uznal Zénón.

289 V německy psané literatuře je tento vojevůdce nazýván *Kaisermacher*.

Císař **Libius Severus** zahynul přirozenou smrtí a do nástupu dalšího císaře ovládal část římského Západu, tu, která ještě podléhala císařům, Ricimer. Pravděpodobně také díky opoře v **Marcellinu Comitovi**, který spolupracoval již s císařem Maiorianem, se poté na západořímský trůn prosadil kandidát římského Východu **Anthemius**. Může o tom svědčit též titul patricia, jež Marcellinus od Anthemia obdržel, přičemž i nadále patriciát na Západě zastával rovněž Germán Ricimer. Existence dvou západořímských patriciů není sice výjimkou, za Valentiniana III. byl kromě Aëtia patriciem i Petronius Maximus. To však byl „civilní“ patricius vedle vojenského, zatímco nyní vedle sebe stáli dva patriciové vojenští – Marcellinus měl totiž od roku 461 titul *magister militum* a hlavně měl faktickou vojenskou moc. Vládl v Dalmatii samostatně, ale byl nakloněn staré římské imperiální myšlence, ochotný ke spolupráci s římským Východem, aby prospíval římskému Západu. Vystupoval proti vládě „barbara“ Ricimera, který se ještě neodvážil císaře na Západě zcela odstranit, ale zacházel s nimi jako se svými podřízenými.

Prokopius Anthemius se narodil v Konstantinopoli a také celou svou vojenskou kariéru absolvoval na území římského Východu. V roce 455 dosáhl na Východě konsulátu a hodnosti patricia, do níž byl jmenován císařem Markianem. Císař León, Markianův nástupce, s ním r. 467 vyslal do Itálie východořímské vojáky a dosadil jej na západořímský trůn. Jeho snaha opřít se o Marcellina Comita proti Ricimerovi a spolupráce římského Východu a Západu jsou jedněmi z posledních pokusů, jak zabránit úplnému ovládnutí západořímské části říše „barbary“.

Roku 472 došlo mezi Anthemiem a Ricimerem k občanské válce, v níž Ricimerovi pomáhal jeho synovec, budoucí burgundský král **Gundobad**.²⁹⁰ Gundobad měl přitom již v tomto roce též římskou vojenskou hodnost (pro Gallii). Několikaletá epizoda Anthemiovy vlády skončila tedy **zásahem dvou mocných „barbarů“**, kteří oba formálně byli římskými úředníky, ale rozhodovali samostatně, nezávisle na císaři vládnoucím na Západě i v Konstantinopoli.

S **vandalským královským rodem** byl spřízněn Anthemiův nástupce **Anicius Olybrius**, významný představitel římských senátorských kruhů. Po návratu Valentinianovy manželky Eudoxie z vandalského zajetí, kam upadla r. 455, si tento šlechtic a patricius vzal za ženu její mladší dceru Placidii. Protože Geiserichův syn Hunerich byl ženat s její starší sestrou Eudocií, stal se Olybrius Hunerichovým švagrem. Své nároky na vládu tak mohl opřít o příbuzenství s rodem Valentiniana III., a navíc o konkrétní mocenskou **podporu Vandalů**. Císařem jej opět provolal **Ricimer**.

Přes příbuzenství s Valentinianem III. byl v Itálii chápán jako jakýsi „vandalský císař“.

Nejvyšším západořímským vojenským velitelem se za něj po smrti Ricimera v r. 472 stal Burgund Gundobad.

Po Olybriově smrti byl v březnu roku 473 provolán **z vůle vojevůdce a patricia Gundobada** císařem velitel gardy předchozího panovníka, **Glycerius**. Západořímscí císařové sice ještě nastupovali, ale reprezentovali už daleko více tradici nežli faktickou moc. Roku 474 Glyceria sesadil jeho nástupce Iulius Nepos.

²⁹⁰ Marcellinus Comes již v této době nebyl naživu.

V této době nebylo císařství dědičné, zato se **dědičnost** začala projevovat **ve vysokých vojenských funkcích**. V Gallii zdědil po otci Aegidiovovi jeho postavení syn **Syagrius**, přičemž oba na svém území vykonávali moc vojenskou i administrativní, takže se jejich enkláva podobala království, a v Dalmatii zdědil po svém strýci Marcellinu Comitovi nejvyšší moc uvedený **Iulius Nepos**.

Prováděl zde politiku přátelskou vůči konstantinopolské vládě a císař León jej pověřil tažením proti Glyceriovi do Itálie. Po sesazení Glyceria byl Nepos sám provolán císařem. Opakovala se tedy podobná situace jako při nástupu Anthemia. V jeho době vypověděl vizigótský král Eurich foederátní smlouvu s Římany a **osamostatnil vizigótský stát**.

Ještě v období vlády Valentiniana III. a Aëtia (do r. 454/5) byla **jednota římského Západu** až na výjimky stále realitou. Marcellinus Comes v Dalmatii (od r. 454) a Aegidius v Gallii (od r. 461) se již přizpůsobili nové situaci, v níž centrální moc byla schopna postarat se jen o Itálii, a chránili svá území před „barbary“ podobně jako ve 3. století tzv. gallští císařové. Na římském Západě se po r. 455 nový typ moci, kde byly nejvyšší **administrativní a vojenské pravomoci spojeny**, začal prosazovat i mimo oblasti ovládané „barbarskými“ králi. Byl to na stávající poměry lépe adaptovaný, a tedy progresivní typ správy.

Sloučení vojenských a civilních pravomocí byzantských státních úředníků obsahovaly reformy císaře Hérakleia (610 – 641), kterými na Východě římské říše skončil dominát. Na Západě tedy cestou přirozeného vývoje vznikalo a prosazovalo se to, co na Východě jako reakci na situaci vytvářela císařská nařízení.

Muž, který sesadil Iulia Nepota, byl Říman z Pannonie, **Orestes**. Císař Nepos mu udělil tituly *magister militum* a *patricius* a on pak k jeho sesazení použil vojska, které mu svěřil k tažení proti Eurichovi do Gallie. Místo boje s bývalými vizigótskými foederáty dosadil na trůn svého šestiletého syna **Romula, řečeného Augustulus**, a sám panoval za něho. Nepos dál žil a také vládl v Dalmatii.

Za krátké vlády Oresta a Romula byla nejdůležitější událostí již vzpomínaná vzpoura „barbarských“ žoldnéřů v Itálii, vedených jejich velitelem **Odoakerem**.

Posuzujeme-li posledních zhruba dvacet let vývoje západořímské říše, lze zcela objektivně říci, že to byl již jen zřetelný přechod k vládě „barbarů“ na Západě. Legislativa západořímských císařů končí novellou císaře Anthemia (z roku 468). Nedlouho poté vydává vizigótský král Eurich první z tzv. barbarských zákoníků. Poslední velkou vojenskou akcí římského Západu uskutečnil císař Maiorianus (neúspěšné tažení proti Vandalům). Slavné bitvy byly pak v oblastech bývalé říše západořímské a v jejím blízkém sousedství zaznamenány už jenom v rámci „barbarského“ světa anebo mezi „barbary“ a Byzancí (s jedinou výjimkou, kterou bylo Chlodvíkovo vítězství nad Aegidiovým synem a nástupcem Syagriem). Území západořímské říše se v průběhu 5.– 6. stol. rozpadlo na království Vizigótů, Vandalů, Svěbů, Burgundů, Franků, Ostrogotů, Anglů a Sasů; před ostrogótskou v Itálii krátce existovala Odoakerova vláda, r. 568 vznikl v Itálii poslední z tzv. barbarských států, langobardský. **Evropa Římanů se na Západě změnila v Evropu „barbarů“**.